

ANDRZEJ SZYSZKO-BOHUSZ*

Spółeczno-moralne oraz ideologiczne źródła kryzysu gospodarczego cywilizacji naukowo-technicznej w dobie globalizacji a działania prewencyjne

---

Słowa kluczowe: kryzys gospodarczy, kryzys świadomości społeczno-moralnej, globalizacja, nierównomierność w rozwoju grup społecznych, humanitarna pedagogika

---

Streszczenie: Podstawową tezę referatu jest stwierdzenie, że społeczno-moralnym oraz ideologicznym źródłem kryzysu gospodarczego cywilizacji naukowo-technicznej w dobie globalizacji jest deprecjacja aksjologiczna, deprecjacja najwyższych wartości wypracowanych przez ludzkość: czci do Stwórcy wszechbytu oraz poszanowania człowieka i jego niezbywalnych praw. W części 1. referatu przedstawiono aktualną sytuację społeczno-ekonomiczną cywilizacji naukowo-technicznej doby globalizacji oraz drążące ją kryzysy: kryzys społeczno-moralny, ekologiczny oraz głęboki kryzys pedagogiczny, oddziaływające w sposób istotny na obecny kryzys gospodarczy oraz stanowiące zagrożenie totalnej autodestrukcji. W części 2. referatu wskazano na możliwości poprawy sytuacji kryzysowej poprzez podniesienie świadomości społeczno-moralnej społeczeństwa, zwłaszcza zaś decydentów, polityków, ekonomistów, pedagogów. W rozważaniach finalnych wskazano na złożoność oraz wieloaspektowość istniejącego kryzysu doby globalizacji oraz konieczność niezwłocznego podjęcia środków zaradczych. Należy do nich zwłaszcza kreacja nowoczesnej, humanitarnej, holistycznej i otwartej na potrzeby człowieka pedagogiki.

1. Cywilizacja techniczna w okresie globalnego kryzysu

Zanim podejmiemy próbę zmierzenia się z problemem tytułowym, dokonajmy syntetycznej oceny szczególnej sytuacji, w jakiej znalazła się ludzkość trzeciego

* Prof. dr hab. Andrzej Szyszko-Bohusz – profesor zwyczajny, kierownik Katedry Pedagogiki Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, jest również zatrudniony w Akademii Kra-kowskiej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

tysiąclecia, rzutującej w sposób istotny na wszelkie dziedziny działalności człowieka, również na współczesny, głęboki kryzys gospodarczy.

Współczesna cywilizacja naukowo-techniczna, gwałtownych i głębokich transformacji ustrojowych, złożony i pełen kontrastów świat doby globalizacji kreuje szereg nieuniknionych wyzwań społecznych, ekonomicznych, politycznych, kulturowych, egzystencjalnych, pedagogicznych. Istotą, sednem i treścią humanitarnego globalizmu jest próba całościowej, holistycznej interpretacji najważniejszych problemów współczesnego świata oraz podjęcie działań służących dobru i rozwojowi ludzkości. Humanitarny globalizm ma na celu ograniczenie lub unicestwienie fundamentalnych nieszczęść i klęsk człowieka, zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i zbiorowym. Źródłem i genezą tych nieszczęść jest ignorancja, brak wrażliwości społeczno-moralnej oraz niedowład antycypacji skutków swych działań wiodące do upadku, nędzy, eskalacji konfliktów oraz głębokiego kryzysu tak w sferze duchowej, jak i materialnej. Współczesna doba globalizacji, obok bezdyskusyjnych osiągnięć w zakresie udogodnień cywilizacyjnych, rozwoju nauki, medycyny, zdobytczy technicznych, komunikacji etc., niesie wraz z sobą poważne zagrożenie totalnej samozagłady, autodestrukcji, będącej rezultatem głębokiego kryzysu etycznego, społeczno-moralnego, jak również stanowiących jego pochodne kryzysu gospodarczego, ekologicznego oraz bez precedensu w historii wychowania kryzysu pedagogicznego.

W celu pogłębionego uzmysłowienia sobie istoty tego groźnego, wielopłaszczyznowego kryzysu, warto przytoczyć niektóre ustalenia statystyczne. Z danych tych wynika, że podstawowe sfery ludzkiej działalności noszą znamiona kryzysu etycznego o niezmiernej głębi, kryzysu najwyższych, uniwersalnych wartości moralnych wypracowanych przez ludzkość, a więc stosunku do Boga-Absolutu, odniesienia do bliźniego i jego niezbywalnych praw (prawa do życia od urodzenia do naturalnej śmierci, wolności, satysfakcjonującej pracy, twórczości, bezpieczeństwa, wszechstronnego i nieskrępowanego rozwoju wszystkich sfer osobowości), wreszcie kryzysu, będącego skutkiem deprecjacji idei szlachetnych, humanistycznych, bezinteresownych.

Idee te, zgodnie z prawdą i miłosierdziem, jak przewycięzanie egoistycznej zachłanności, bezwzględności i żądzy władzy, uległości nałogom, postawy zdolnej do wyrzeczeń dla wyższych celów etycznych, wrażliwość na krzywdę i cierpienie bywają nierzadko mianowane naiwnością życiową i wyszydzane.

Gwałtowna eskalacja kryzysu etycznego skłoniła wielu współczesnych myślicieli i humanistów do wyrażenia obawy, że doba globalizacji przejawia znamiona zbiorowego szaleństwa, wiodącego do samobójstwa, totalnej autodestrukcji, samounicestwienia.

Przedstawiamy niektóre dane statystyczne uzasadniające tę obawę:

– Broń masowej zagłady jest pośpiesznie doskonalona, zbrojenia pochłaniają miliardy dolarów.

– Wyprodukowano krocie bomb oraz rakiet termojądrowych, zaś głowica wodorowa o sile jednej megatony 50-krotnie przewyższa moc niszczącą bomb atomowych, które unicestwiły setki tysięcy istnień ludzkich w Hiroszynie i Nagasaki.

– Wybuch trzeciej w historii wojny światowej z użyciem broni atomowej byłby równoznaczny z zanikiem życia na Ziemi. Każdy człowiek zostałby zgładzony aż sześciokrotnie!

– Permanentnie rodzące się konflikty w niedalekiej przeszłości lub aktualnie – w Somalii, Rwandzie, byłej Jugosławii, Czeczeni, Irlandii, Laosie, Tybecie, Gruzji, Afganistanie, Palestynie, Strefie Gazy oraz innych obszarach globu – powodowały i powodują niewyobrażalne zniszczenia oraz miliony ofiar. Towarzyszące tym konfliktom przejawy terroryzmu, tortury oraz dyskryminacja rasowa i religijna stanowią jaskrawy przykład współczesnego barbarzyństwa i bestialstwa, łamania wszelkich praw człowieka. Drastyczną manifestacją łamania tych praw jest zalegalizowanie przez parlamenty niektórych krajów prawa do pozbawienia życia dzieci w łonie matek (aborcja), uśmiercania przez lekarzy pacjentów na ich życzenie (eutanazja) oraz ingerencję medycyny w naturalny proces powstawania istot ludzkich (klonowanie).

– Nieodpowiedzialna, pozbawiona antycypacji eksploatacja naturalnych zasobów Ziemi, bezwzględne trzebieenie lasów tropikalnych, nadmierna eksploatacja dwutlenku węgla, spowodowały nieobliczalny w skutkach „efekt cieplarniany”, naruszenie ekosystemu planety, świadczący o godnym ubolewania fakcie krótkowzroczności oraz karygodnym egoizmie decydentów, hołdujących zasadzie „po mnie choćby potop”.

– Optywające w dostatki, udogodnienia, komfort i luksus państwa przeznaczają ogromne środki na zbrojenia, brak im jednak funduszy, aby zaradzić drastycznemu ubóstwu i nędzy populacji zacofanych ekonomicznie i kulturowo krajów świata oraz przeciwstawić się eskalacji „chorób cywilizacji technicznej” – chorobom układu krążenia, nowotworom, chorobom psychicznym i wirusowym: AIDS, EBOLA, SARS.

– Kolejnym zagrożeniem jest problem odporności wirusów i bakterii na konwencjonalne leki i antybiotyki, zwłaszcza zaś przeciwdziałanie rozszerzaniu się tzw. „gruźlicy rosyjskiej”, zasługującemu już na miano epidemii.

– Groźba totalnej autodestrukcji i zagłady ludzkości wiąże się również z rozwojem tzw. „inżynierii genetycznej”, oraz mogącymi wymknąć się spod kontroli antyhumanistycznymi eksperymentami, dotyczącymi broni chemicznej oraz bakteriologicznej.

Rozpatrując krytyczną sytuację oraz wyzwania doby globalizacji nie sposób pominąć fundamentalnych antynomii tamujących postęp społeczeństwa. Należą do nich sprzeczności w zakresie krzywdzącego, nierównomiernego dla większości populacji globu podziału dóbr materialnych, dostępu do zdobyczy nauki, oświaty i kultury, jak również głęboka sprzeczność między głoszonymi szczytnymi hasłami humanitarnymi a aktualną rzeczywistością ekonomiczno-społeczną i polityczną.

W dobie globalizacji, cywilizacji naukowo-technicznej, transformacji ustrojowych XXI stulecia, obok państw o wysokim standardzie życia, opływających w dobra materialne, udogodnienia socjalne, zdobycze technologii oraz wartości kultury, istnieją również kraje i społeczności, w których ludzie pozbawieni są elementarnych potrzeb, wegetując w totalnej nędzy, przymierając głodem, nie mając dachu nad głową, pozbawieni nawet prymitywnych „slumsów”, jak mieszkańcy Kalkuty, których około miliona zamieszkuje na ulicach. Obok dzieci obdarzanych przez rodziców luksusowymi jachtami, nowoczesnymi samochodami i brylantami – setki tysięcy ich rówieśników z trudem zarabia na przeżycie, pracując ponad siły na kawałek chleba czy garść ryżu, wyzyskiwane, krzywdzone, poniżane. Według statystyk około 800 tysięcy dzieci cierpi podobny los.

W dobie „wspaniałej” cywilizacji naukowo-technicznej, podróży międzyplanetarnych, ujarznienia energii termojądrowej, laserów, komputerów, internetu – połowa ludzkości w liczbie przekraczającej 3 miliardy znajduje się na szczyblu analfabetyzmu lub półanalfabetyzmu.

Osią i rdzeniem programów politycznych, reform społecznych, wielu koncepcji filozoficznych i teorii naukowych, jak również założeń religii uniwersalistycznych – chrześcijaństwa, hinduizmu, buddyzmu oraz islamu jest szeroko pojęta idea humanitaryzmu, szlachetne symbole prawdy, bezinteresownej miłości, wyrzeczenia dla bliźnich, dobra, piękna, wolności, godności człowieka i jego niezbywalnych praw, zwłaszcza do szczęśliwego życia, należącego do wartości najwyższych, zasługujących na pielęgnację i ochronę od chwili poczęcia aż do naturalnej śmierci. Niestety, poziom rozwoju duchowego, moralno-społecznego współczesnej ludzkości doby globalizacji daleko odbiega od tych wzniosłych ideałów. Miniony XX wiek, jak również zaranie nowego tysiąclecia zasługuje na miano „cywilizacji śmierci”, byliśmy świadkami dwóch wyniszczających wojen światowych, którym towarzyszyły barbarzyńskie obozy masowej zagłady, holocaust, zbrodnicze ideologie nazizmu hitlerowskiego i ateistycznego komunizmu, fanatyzm i terroryzm, zaś widmo totalnego samounicestwienia jest również obecnie, w całej pełni aktualne (por. Szyszko-Bohusz, 2001 oraz Szyszko-Bohusz 1997a).

2. Drogi przewyżnienia globalnego kryzysu cywilizacji technicznej

Zarysowo nakreślona kryzysowa sytuacja współczesnej ludzkości nasuwa refleksję czy istnieje możliwość przeciwdziałania zbliżającej się katastrofie, czy istnieje konkretna droga ratunku? Nie podlega wątpliwości, że kluczem do rozwiązania nabrzmiałego problemu jest uzdrowienie sfery społeczno-moralnej społeczeństwa, pobudzenie ludzi do odpowiedzialności za przyszłe losy świata oraz podjęcie niezwłocznych działań do urzeczywistnienia tego celu. Drogą prowadzącą do tej dogłębnej przemiany jest kreacja nowej pedagogiki – humanistycznej i holistycznej

nej, zdolnej przezwyciężyć groźbę autodestrukcji, wychodzącej naprzeciw wyzwaniom przyszłości trzeciego tysiąclecia.

Przedstawiona w zarysie sytuacja, w której znalazła się cywilizacja naukowo-techniczna XXI wieku, wskazuje wyraźnie na istnienie realnego niebezpieczeństwa totalnej samozagłady, autodestrukcji, której podstawowym źródłem jest głęboki rozdźwięk między postępem naukowym i technicznym a poziomem etycznym, społeczno-moralnym populacji globu, zwłaszcza zaś decydentów, przywódców państw, ekonomistów, polityków, fanatyków religijnych wykorzystujących cynicznie naiwnych wyznawców religii dla aktów terroru w imię „szczytnych ideałów”. Obserwowane na całym świecie starcia i konflikty między zwolennikami postępujących procesów globalizacji oraz ich przeciwnikami są wynikiem utraty wiary szerokich mas ludności w czyste intencje polityków i ekonomistów dbających przede wszystkim o własne, partykularne interesy, nierzadko kosztem krzywdy i wyzysku ludzi najbiedniejszych, państw i narodów zacofanych, zadłużonych, opóźnionych w rozwoju ekonomicznym, technicznym, naukowym i kulturowym.

Do najważniejszych, priorytetowych zadań i wyzwań stojących przed społeczeństwem oraz państwami cywilizacji naukowo-technicznej należy więc wszechstronna i wielowymiarowa troska o wszystkich mieszkańców naszej niebieskiej planety, zapewnienie każdemu człowiekowi możliwości wszechstronnego rozwoju osobowości oraz należnych mu praw do godziwego życia, pozbawionego jakiegokolwiek dyskryminacji, do wolności, twórczej pracy i możliwości rozwoju zainteresowań w atmosferze pokoju, tolerancji, życzliwości. Nie podlega wątpliwości, że realizacja tego podstawowego wyzwania wiąże się ściśle ze wzniesieniem na wyższy poziom świadomości społeczno-moralnej ogółu społeczeństwa przełomu tysiącleci, w którym to procesie kluczową rolę odgrywać winno wychowanie w rodzinie i szkole. Wychowanie to winno być oparte na wartościach humanitarnych, tolerancyjnych, holistycznych. Tego rodzaju wychowanie przyszłych pokoleń stworzy podwaliny do kreacji nowego jakościowo społeczeństwa i państwa, likwidacji sporów i niekończących się waśni o różnorodnym podłożu między społecznościami, narodami i religiami świata, również kryzysów o podłożu gospodarczym (por. Szyszko-Bohusz, 1990; tenże, 1987).

Chociaż może to wydawać się utopią, ale ideałem nie tylko dla młodzieży, lecz również ekonomistów, decydentów i polityków, winny stać się postacie o nieskazitelnej postawie moralnej i duchowej – przede wszystkim Bóg-Człowiek Jezus Chrystus, Budda, Jan Paweł II, Mahatma Gandhi, Albert Schweitzer, Matka Teresa z Kalkuty oraz wszyscy, którzy dobro człowieka w najgłębszym znaczeniu stawiali na pierwszym miejscu w przyjętej hierarchii wartości. Realnym krokiem do pobudzenia ogółu obywateli do odpowiedzialności za przyszłe losy świata jest kreacja nowoczesnej pedagogiki o charakterze teonomicznym, humanistycznym i holistycznym, zdolnej przygotować nowe pokolenie do budowy szczęśliwego świata, wolnego od kłamstwa i przemocy (por. Szyszko-Bohusz 1989; tenże, 1983). W nowym społeczeństwie konflikty zbrojne zostaną zastąpione szlachetną rywalizacją

sportową, a gigantyczne środki, dotąd przeznaczane przez państwa na zbrojenia, zostaną przeznaczone na likwidację klęski głodu i chorób, podniesienie stopy życiowej, rozwój nauki i kultury, budowę nowoczesnych szpitali, ośrodków zdrowia i rekreacji, wspaniałych stadionów sportowych (por. Szyszko-Bohusz 1991; tenże, 2002).

Politycy, ekonomiści, środki masowego przekazu podkreślają konieczność sprostanania przez państwo polskie wyzwaniom, jakie stawia przed nim członkostwo w Unii Europejskiej w zakresie ekonomiki, techniki, przemysłu, handlu, prawa itd. Jednakże zbyt mało uwagi poświęca się zagadnieniu niebezpieczeństw i zagrożeń, wiążących się z problematyką społeczno-moralną, będącą rezultatem tego członkostwa. Aby uświadomić sobie zakres oraz specyfikę tego zagrożenia wystarczy dla przykładu przyrzeć się Holandii, która corocznie czerpie około miliarda euro zysku, pochodzącego z gwałtownie rozwijającego się „przemysłu erotycznego” oraz prostytucji, usankcjonowanej niemal powszechnie jako zawód. Innym przykładem nieoczekiwanego i niezamierzonego wpływu, jaki może wywołać przystąpienie do Unii Europejskiej, jest Hiszpania. Okazało się, że po kilku latach unijnego członkostwa religijność Hiszpanów, słynących obok Polaków z dużego zaangażowania w praktykowaniu religii chrześcijańskiej, uległa znacznemu osłabieniu. Przytoczone przykłady, które można mnożyć, świadczą o wieloaspektowości czynników, których nie można pominąć, rozpatrując problematykę państwa i społeczeństwa w epoce cywilizacji naukowo-technicznej (Szyszko-Bohusz, 2004).

Przedstawione zarysowo kryzysy i antynomie cywilizacji naukowo-technicznej stanowią niewątpliwie realną groźbę przetrwania ludzkości, niemniej należy wierzyć, że istnieje realna szansa skutecznego przeciwdziałania siłom destrukcji i zniszczenia. Drogą ratunku jest wzrost świadomości społeczno-moralnej ogółu mieszkańców globu, zwłaszcza zaś decydentów w dziedzinie ekonomii, polityki, oświaty, pedagogiki.

3. Podsumowanie rozważań. Wnioski

W świetle przytoczonych danych wydaje się oczywiste, że fundamentalną przyczyną i źródłem współczesnego głębokiego kryzysu gospodarczego jest kryzys *n a d r z ę d n y*, kryzys *ś w i a d o ś c i* społeczno-moralnej o podłożu ideologicznym.

Niekiedy słyszy się pogląd, że takie sfery ludzkiej działalności jak nauka, polityka, ekonomia nie mają charakteru ideologicznego, są całkowicie odrębne od problemów metafizycznych, religijnych, wyznaniowych. W związku z taką postawą rodzi się pytanie, czy mogłoby dojść do konfliktów i kryzysów w skali globalnej jak wojny, agresja, terroryzm, również kryzysy o podłożu gospodarczym, gdyby ludzie postępowali zgodnie z Dekalogiem, a naukowcy, politycy, ekonomiści, decy-

denci wcielali w życie zawsze aktualne wezwanie Chrystusa „Kochaj Stwórcę z całego serca, umysłu i mocy, a bliźniego jak siebie samego”?

Budując skomplikowane teorie ekonomiczne, biznesowe, marketingowe lub polityczne dla wyjaśnienia przyczyn współczesnego kryzysu gospodarczego oraz uniknięcia jego skutków ekonomiści i politycy zapominają, że prostym rozwiązaniem problemu jest zaburzenie *r ó w n o w a g i, h a r m o n i i, h o m e o s t a z y* organizmu, jaki stanowi ludzkość. Podobnie jak w organizmie człowieka zaburzenie, choroba, niesprawność choćby jednego systemu (nerwowego, trawienno, oddechowego) powoduje określone negatywne następstwa prowadzące nawet do śmierci, również i w społeczeństwie ludzkim nierównomierny dostęp do dóbr materialnych i duchownych oraz kryzys wartości etycznych musi wywołać adekwatne skutki.

W swoim kazaniu, wygłoszonym podczas Liturgii Wielkiego Piątku w Bazylice św. Piotra w Watykanie 10 kwietnia 2009 roku kaznodzieja Domu Papieskiego o. Raniery Cantalamessy OFM Cap. ujął problematykę globalnego kryzysu gospodarczego następująco:

„To prawda, że Paweł na serio traktuje grzech, nie banalizuje go. To grzech, a nie Bóg jest według niego główną przyczyną nieszczęścia ludzkości to jest odmowa dana Bogu. To on pogrąża człowieka w kłamstwie i niesprawiedliwości, skazuje ten sam świat materialny na pustkę i zniszczenie i jest ostateczną przyczyną także problemów społecznych, które dotykają ludzkości.

Dokonuje się analiz mających na celu wskazanie przyczyn kryzysu ekonomicznego na świecie, a kto odważy się przyłożyć siekiere do korzenia i powiedzieć o grzechu? Apostoł nazywa nienasycone skąpstwo idolatrią [bałwochwalstwem] i dodaje, że korzeniem wszelkiego zła jest chciwość pieniądza. Czy możemy odmówić mu słuszności?

Dlaczego tak wiele rodzin wyrzucanych jest na bruk, masy pracowników pozostają bez pracy, jeśli nie z powodu nienasyconej żądzy profitów ze strony niektórych? Elita finansowa i ekonomiczna świata stała się szaloną lokomotywą, która pędzi bez hamulców, bez myślenia o pozostałych wagonach pociągu, zatrzymanych pomiędzy przystankami.

Wszyscy szliśmy pod prąd”.

Dla uwypuklenia bolesnej prawdy, zawartej w słowach Ojca R. Cantalamessy przytaczamy relację sekretarza generalnego ONZ Kofi Annana, uczestniczącego w konferencji ONZ w sprawie rozwoju i handlu UNCTAD w brazylijskim Sao Paulo. Zgodnie z tą relacją kraje bogate nie zapewniają funduszy niezbędnych dla skutecznej walki z ubóstwem, w wyniku czego prawdopodobnie nie uda się zrealizować do roku 2015 postawionych celów w zakresie edukacji, ochrony zdrowia i walki z głodem. To zaś skaze co najmniej jeszcze jedno pokolenie w krajach rozwijających się na borykanie się z nędzą. „Potrzebujemy działań, istnieje pilna potrzeba środków niezbędnych dla przeciwdziałania różnym odmianom biedy” – stwierdził Annan na forum konferencji.

Według przedstawionych w Sao Paulo szacunków organizacji ActionAid International głód i nędza zabijają codziennie 25 tysięcy osób na naszym globie. ONZ i Bank Światowy obliczyły, że na zrealizowanie tak zwanych „milenijnych” celów w walce z ubóstwem, wyznaczonych przez Annana i zatwierdzonych wspólnie przed dwoma laty, potrzeba w skali globu 50 miliardów dolarów.

„Przy obecnym tempie finansowania osiągniemy nasze cele najwcześniej w 2165 roku” – orzekł w San Paulo Mike O’Brian, brytyjski minister do spraw handlu i inwestycji (*Świat...*, 2004).

Bibliografia

- Bremond J., Couet J.F., Salort M.M. 2006. *Kompendium wiedzy ekonomii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 978-83-01-14713-6.
- Cynarski W.J. 2002. *Proces globalizacji. Dialog kultur czy konflikt wartości?* Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie. ISBN 83-88120-90-5.
- Cynarski W.J. 2003. *Globalizacja a spotkanie kultur*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. ISBN 83-7338-132-5.
- Jan Paweł II. 1981. *Adhortacja apostolska Familiaris consortio o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*. Rzym 1981, Wrocław 1983.
- Jan Paweł II. 1988. *Wiara i kultura*. Rzym: Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II; Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL. ISBN 83-228-0106-8.
- Jan Paweł II. 1998. *Fides et ratio*. Kraków.
- Jan Paweł II. 2005. *Pamięć i tożsamość*. Kraków: Wydawnictwo Znak. ISBN 83-240-0526-9.
- Kaczmarek T.K. 2009. *Globalna gospodarka i globalny kryzys*. Warszawa: Difin. ISBN 978-83-7641-034-0.
- Nawrot W. 2009. *Globalny kryzys finansowy XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwa Fachowe CeDeWu. ISBN 978-83-7556-136-4.
- Pasterniak W. 1998. *Głębia i pewność. O pedagogice teonomicznej u progu trzeciego tysiąclecia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. ISBN 83-86273-16-X.
- Pasterniak W. 2000. *Aksjologiczne bariery cywilizacyjne a nadzieje pedagogiki*. Dydaktyka literatury XX. Zielona Góra.
- Poglądy ekonomiczne słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku*. 2008. Tamów: Wydawnictwo Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej. ISBN 978-83-89879-10-3.
- Świat przegrywa z nędzą. 2004. „Dziennik Polski” z 17 czerwca. Kraków.
- Szot W. 2008. *Trwałość bezpieczeństwa międzynarodowego w obliczu współczesnego bioterroryzmu*. Kraków: Drukarnia Pijarów. ISBN 978-83-7269-263-4.
- Szyszko-Bohusz A. 1983. *Stan świadomości jako problem interdyscyplinarny*. Sprawozdanie z posiedzenia Komisji Naukowej PAN – Oddział w Krakowie. T. 25/1. Wrocław.
- Szyszko-Bohusz A. 1987. *Problem nieśmiertelności genetycznej organizmów o wspólnej genezie (logistyka – biologia a filozofia)*. „Rocznik Naukowy AWF Kraków” t. 22. Kraków: Akademia Wychowania Fizycznego.
- Szyszko-Bohusz A. 1989. *Pedagogika holistyczna*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. ISBN 83-04-03367-4.
- Szyszko-Bohusz A. 1990. *Hinduizm, Buddyizm, Islam*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. ISBN 83-04-03162-0.
- Szyszko-Bohusz A. 1991. *Problem nowej interpretacji życia, świadomości oraz terminów pochodnych. Problem nieśmiertelności organizmów wielokomórkowych* W: B. Hołyst (red.). *Człowiek w sytuacji trudnej: praca zbiorowa*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej.
- Szyszko-Bohusz A. 1997. *Pomoc psychiczna ciężko chorym i umierającym*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Szyszkó-Bohusz A. 1997a. *Wartości i symbole w przestrzeni edukacyjnej w świetle pedagogiki holistycznej*. W: W. Pasterniak, J. Kaliszan (red.). *Wartości i symbole w przestrzeni edukacyjnej*. Gorzów Wielkopolski. ISBN 83-86710-20-9.
- Szyszkó-Bohusz A. 2001. *Współczesna higiena psychiczna oraz pedagogika holistyczna w świetle hipotezy nieśmiertelności genetycznej*. W: T. Aleksander (red.). *Mysł pedagogiczna przełomu wieku*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. ISBN 83-233-1467-5.
- Szyszkó-Bohusz A. 2002. *Problem natury świadomości. Pokłosie 40 lat poszukiwań*. „Dydaktyka Literatury” t. 22. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski.
- Szyszkó-Bohusz A. 2004. *Państwo i społeczeństwo w epoce cywilizacji naukowo-technicznej XXI wieku. Wyzwania i zagrożenia*. W: M. Leśniak (red.). *Państwo i społeczeństwo w XXI wieku. Rodzina wobec zagrożeń XXI wieku*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne. ISBN 83-89823-60-8.
- Szyszkó-Bohusz A. 2005. *Rodzina współczesna wobec wyzwań cywilizacji naukowo-technicznej: możliwości pomocy rodzinie w różnych sytuacjach życiowych*. W: *Wybrane problemy rodziny u progu ponowoczesności*. Pod red. G. Makięło-Jarża. Seria: Państwo i Społeczeństwo. R. 5, nr 3. Kraków: Księgarnia Akademicka. ISBN 83-7188-910-0.
- Szyszkó-Bohusz A. 2006. *Teoria nieśmiertelności genetycznej: naukowe uzasadnienie ułudy śmierci*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. ISBN 83-86273-61-5.

Social, Moral and Ideological Sources of the Economic Crises of the Scientific and Technical Civilization in the Age of Globalization. Possibilities of Rescue

S u m m a r y: The era of civilization of science and technology has had a great deal of unique achievements in education and technological development. Yet, in many fields of our life it has brought about a very serious threat of a total self-destruction. This era of science and technology civilization is characterized by profound antinomies evident in unequal access to distribution of goods, educational achievements, education and culture. This discrepancy can clearly be seen in the realm of lofty humanitarian ideas and their implementation in the field of politics, economics, and social practice. The above mentioned antinomies have lead to a triple danger crisis in the hub of the science and technology civilization: axiological, ethical, and social-moral, as well as to such related crises as ecological, and the one without the precedence in the history of education – pedagogical. To rescue mankind, thus to escape from the utter annihilation is to raise to the upper level social and moral awareness through modern, holistic, and humanistic pedagogy. Such an educational process should lead the society of the era of science and technology civilization to realization of responsibilities for the future fate of the globe. One of the ways leading to this aim is a proper, anticipating idea of globalization carried out by the countries of the world. In the same time, the idea should take into account the view of the future. First of all hunger and poverty in various parts of the world should be alleviated and then totally reduced. Human rights should be respected. The aim of the international policy based on humanitarian values should be defined and implemented. We all should firmly act against the threat of nuclear war and expansion of terrorism.

Key words: economical crisis, the crisis of the social-moral consciousness, globalization, inequality in the development of social groups, humanitarian pedagogy

---